

Лекція

Психологія молодшого школяра

Підготувала: викладач
Верховська О.А.

План

- 1. Психофізіологічні особливості дитини, яка вступає до школи.
- 2. Соціально-психологічна адаптація першокласників до умов шкільного навчання.
- 3. Діяльність молодшого школяра.
- 4. Пізнавальні психічні процеси молодшого школяра.
- 5. Емоційно-вольові процеси молодшого школяра.
- 6. Особистість молодшого школяра.

Література:

1. Бех І. Д., Максименко С. Д. Критерії моральної вихованості молодших школярів. – К.: Рад. школа, 1989. – 95 с.
2. Боришевский М. И. Развитие нравственных убеждений школьников. – К.: Рад. школа, 1986. – 181 с.
3. Вікова психологія: Навч. посібник / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. – К.: Просвіта, 2001. – С. 114–174.
4. Забродський М. М. Вікова психологія: Навч. посібник. – Тернопіль, 2005. – С. 57–70.
5. Котирло В. К. Початковий період у навчанні школярів. – К.: Знання, 1985. – 48 с.
6. Люблінська Г. О. Дитяча психологія. – К.: Вища школа, 1974. – 356 с.
7. Максименко С. Д. Індивідуальні особливості мислення дитини. – К.: Знання, 1977. – 48 с.
8. Мислення в діяльності молодших школярів / Під ред. І. С. Костюка, І.А.Балла. – К.: Рад. школа, 1981. – 160 с.
9. Савицька О. В. Учіння, учбова діяльність та навчання: проблеми співвідношення та розмежування понять / Наукові записки Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – Вип. 26, в 4-х томах. – Т. 4. – К.: Главник, 2005. – С. 8–13.
- Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія: Навчальний посібник. – Дрогобич: Видавн.фірма «Відродження», 2001. – 287 с.

Домашнє завдання:

- - опрацювати лекцію;
- - скласти психологічний словник з ключових слів теми;
- - підготуватися до практичного заняття.

Питання та завдання для самоконтролю:

- 1. Охарактеризуйте психофізіологічні особливості дитини, яка вступає до школи.
- 2. Охарактеризуйте соціально-психологічну адаптацію першокласників до умов шкільного навчання.
- 3. Опишіть пізнавальні психічні процеси молодшого школяра.
- 4. Охарактеризуйте емоційно-вольові процеси молодшого школяра.
- 5. В чому полягають особливості особистісного розвитку молодшого школяра?

1. Психофізіологічні особливості дитини, яка вступає до ШКОЛИ

- Хронологічні межі молодшого шкільного віку становлять період життя дитини з **6–7 до 10–11 років**. Ці межі можуть змінюватись залежно від системи навчання, прийнятої у суспільстві.
- Так, у **Великій Британії та в Ізраїлі** шкільне навчання починається з 5 років, з цього ж моменту відраховується молодший шкільний вік. У тих випадках, коли дитина внаслідок різних причин позбавлена шкільного навчання, її розвиток відбувається інакше, ніж у ровесників, що відвідують школу. Водночас і особливості розвитку сучасних школярів зумовлені станом системи шкільної освіти, при зміні якої змінюються і показники розвитку.

• Вступ до школи підготовлений як рівнем розвитку психіки і особистості дитини, так і дозріванням її організму. Зростає ріст і вага тіла дитини, а водночас і її розумова працездатність. Відбувається інтенсивний розвиток нервової системи, її можливості значно розширюються, збільшується вага лобних відділів головного мозку, що створює можливості для здійснення довільної поведінки, планування, виконання і контролю програми дій. Зростає сила гальмування та врівноваженість процесів вищої нервової діяльності.

- Разом з тим, процеси збудження ще превалюють над процесами гальмування, тому дитина залишається досить непосидючою й нестриманою, хоча значно меншою мірою, ніж дошкільник. Організм 6-річної дитини відзначається добре розвиненими серцем і судинами, дозволяє їй витримувати ті навантаження, які передбачені шкільною програмою.
- У свою чергу, шкільна програма орієнтована на психофізіологічні можливості дитини цього віку.
- Так, у ній передбачені менша тривалість уроку – 35 хв., значний вміст рухливих вправ, ігрових ситуацій тощо.

- **Соціальна ситуація психічного розвитку молодшого школяра** відзначається системою вимог і очікувань дорослих щодо інтеграції дитини в шкільне середовище. У взаємовідносинах змінюється позиція як дитини, так і дорослих, насамперед, батьків. Дорослі очікують від дитини більшої самостійності, відповідальності, витривалості. Значно зростає обсяг обов'язків дитини. З іншого боку, молодший школяр, усвідомлює соціальну значущість свого навчання в школі, вважаючи його необхідним етапом підготовки до дорослого життя.

- **Найавторитетнішою особою серед оточуючих стає вчитель.** Дитина, яка добре підготовлена до школи, швидко адаптується до умов навчального закладу, тобто виконує вимоги вчителя, режим школи, цікавиться змістом навчальних предметів, установлює відносини з ровесниками, перебуває в позитивному настрої.

- Для молодшого школяра провідною діяльністю виступає навчальна, яка у дошкільника ще не була сформованою. З початку шкільного навчання в учня активно формується повна структура навчальної діяльності, від якої залежить подальший успіх дитини в оволодінні основами наук, а потім і в професійному навчанні.
- Таким чином, учитель у своїй роботі над розвитком особистості молодшого школяра орієнтується на формування в нього навчальної діяльності, у процесі виконання якої в учня розвиваються основні новоутворення психіки та особистості.

ВИСНОВКИ про психофізіологічні особливості дитини, яка вступає до школи:

- – хронологічні межі молодшого шкільного віку становлять період життя дитини з 6–7 до 10–11 років;
- – психічний розвиток сучасних школярів зумовлений станом системи шкільної освіти, при зміні якої змінюються і показники розвитку;
- – навчальна програма початкової школи орієнтована на психофізіологічні можливості дитини цього віку;
- – здатність дитини виконувати вимоги початкової школи забезпечується дозріванням її організму й, передовсім, нервової системи;
- – дозрівання організму виявляється як зростання росту й ваги тіла дитини, яким відповідає розвиток серця й судин;
- – у нервовій системі дозрівання виявляється як збільшення ваги лобних відділів головного мозку, зростання сили гальмування та врівноваженості, хоча процеси збудження ще превалюють.

2. Соціально-психологічна адаптація першокласників до умов шкільного навчання

- **Адаптація першокласників до навчання у школі** – одна з найактуальніших проблем дитячої психології, яка вирішує її разом із педагогікою, психогігієною, біологією, соціологією. Процес адаптації – вузловий момент становлення дитини в якості суб'єкта навчальної діяльності.
- По-перше, тому, що в ході адаптації до шкільного навчання дитина отримує орієнтацію в системі поведінки, яка надовго визначає подальшу долю її розвитку.
- По-друге, в ході цього процесу формується учнівський колектив з певним рівнем соціально-психологічної згуртованості. Взаємини у шкільному класі виступають могутнім засобом залучення особистості дитини до нових соціальних функцій, культури, норм поведінки, характерних для школи.

• Адаптація – універсальна форма взаємодії людини з оточуючим середовищем. Це складне соціально зумовлене явище, що охоплює три рівні адаптивної поведінки людини: біологічний, психологічний і соціальний з провідною роллю останнього. Адаптивну діяльність людей мотивують соціально зумовлені потреби. Водночас для неї властиве і специфічно біологічне, притаманне людському організму. Все це характеризує адаптацію як цілісний біопсихосоціальний процес.

- **Процес адаптації першокласників протікає на всіх її рівнях:**
- – **біологічному** (пристосування до нового режиму навчання й життя);
- – **психологічному** (входження до нової системи вимог, пов'язаних з виконанням навчальної діяльності);
- – **соціальному** (входження до учнівського колективу).
 - Все це означає суттєву перебудову життя, фізіологічних та психічних станів першокласників, що супроводжується неприємними відчуттями дискомфорту (пов'язаними, в основному з втратою звичних й улюблених занять, зміною соціального оточення), зламом і дисбалансом динамічних стереотипів, швидким накопиченням нової інформації та особистісними змінами. Проявами таких станів можуть бути тривожність, фрустрація, депресія, нестача впевненості в собі, невротичні прояви.

- Психологічна адаптація являє собою процес мотивації адаптивної поведінки людини, формування мети і програми її реалізації у ситуаціях, що відзначаються значною новизною та значущістю.
- Це процес взаємодії особистості дитини із середовищем, за якого дитина повинна враховувати особливості середовища й активно впливати на нього, щоб забезпечити задоволення своїх основних потреб і реалізацію значущих зв'язків.
- Процес взаємодії особистості й середовища полягає в пошуку й використанні адекватних засобів і способів задоволення основних її потреб, до яких належать потреба в безпеці, фізіологічні потреби (у їжі, сні, відпочинку тощо), потреба в прийнятті та любові, у визнанні та повазі, у самовираженні, самоствердженні й у розвитку. Тим самим закладаються можливості для успішної соціальної адаптації й соціалізації дитини.

- **Соціальна адаптація** – це процес, за допомогою якого дитина або дитяча група досягають стану соціальної рівноваги при відсутності переживання конфлікту із оточуючими людьми. Соціальну адаптацію розглядають як завершальний, підсумковий етап адаптації в цілому, що забезпечує як фізіологічне і психологічне, так і соціальне благополуччя особистості.
- Першокласник повинен пристосуватись до вимог тих соціальних груп, що характерні для школи (учнівська група, вчителі, інші класи тощо).

- **Соціальна адаптація проходить чотири основних стадії:**
- – **врівноваження** – встановлення рівноваги між групою та особистістю, які проявляють взаємну терпимість до системи вподобань і стереотипів поведінки один одного;
- – **псевдоадаптація** – поєднання зовнішньої пристосованості до соціальної групи з негативним ставленням до її норм і вимог;
- – **пристосування** – визнання і прийняття систем вподобань нової соціальної спільноти, взаємні поступки;
- – **уподібнення** – психологічна переорієнтація особистості, трансформація колишніх поглядів, орієнтацій, установок відповідно до нової ситуації.

- **Основні проблеми соціалізації молодшого школяра в перші місяці відвідування школи**
можна позначити як труднощі соціально-психологічної адаптації дитини до вимог навчання в школі. До них належать наступні типи труднощів.
 - **Зміна режиму життєдіяльності.** Дорослий повинен чітко, зрозуміло розкривати вимоги та доброзичливо контролювати їх виконання, використовуючи переважно схвалення дій дитини.
 - **Специфіка відносин з учителем.** Учитель займає іншу позицію, ніж вихователь дошкільного закладу. Він оцінює, насамперед, результати діяльності учня, а не його особистість. Дитина ж прагне до схвалення своїх дій з боку дорослого, а при відсутності схвалення вважає, що дорослий його «не любить».
 - **Нові вимоги в сім'ї, члени якої починають серйозніше ставитись до дитини, до її діяльності в школі.** Зростає обов'язковість у поведінці дитини. У центрі відносин з батьками – результати й процес учіння.
 - **Згасання інтересу до школи при появі перших труднощів у навчанні, коли потрібно докласти зусиль, проявити наполегливість, працелюбність.**

ВИСНОВКИ про соціально-психологічну адаптацію першокласників до умов шкільного навчання:

- – у ході адаптації до шкільного навчання дитина отримує орієнтацію в системі поведінки, яка надовго визначає подальшу долю її розвитку;
- – адаптація – універсальна форма взаємодії людини з оточуючим середовищем, складне соціально зумовлене явище;
- – процес адаптації першокласників протікає на біологічному, психологічному, соціальному рівнях;
- – ознаками адаптивних проблем першокласника є стани тривожності, фрустрації, депресії, нестача впевненості в собі, невротичні прояви;
- – учитель повинен створити психолого-педагогічні умови для успішної адаптації першокласників до шкільного навчання.

3. Пізнавальні психічні процеси молодшого школяра

Сприймання має такі особливості:

- • функціонує на рівні впізнавання та називання кольору і форми;
- • значно вдосконалюється спостереження як цілеспрямоване сприймання з виділенням значної кількості деталей. Цьому сприяє написання учнями творів-описів, творів за картинкою;
- • формується спостережливість як риса особистості (Г. О. Люблінська, О. І. Ігнат'єва).

• **Увага** молодшого школяра ще значною мірою мимовільна, але все більшого значення набуває довільна. Учень може зосереджуватись на тому, що говорить вчитель, показує у підручнику, на дошці. Водночас, стійкість довільної уваги незначна, і тому вчитель повинен спиратись на мимовільну увагу учня, використовуючи значну кількість наочності (П. Я. Гальперін, І. В. Страхов, Л. І. Божович).

- **Мислення.** При вступі до школи дитина володіє наочно-образним та наочно-дійовим мисленням. Тому найкраще виділяє зовнішні ознаки, які лежать в основі її умовиводів та узагальнень. Протягом початкового періоду навчання у дитини активно формується теоретичне мислення, що відокремлюється від сприймання і спирається на розвиток рефлексивних механізмів психіки.

- **Пам'ять** молодших школярів поряд із мисленням відіграє важливу роль у засвоєнні навчального матеріалу, оволодінні новим соціальним досвідом: знаннями, уміннями, навичками. Відбувається зміна співвідношення між різними видами пам'яті порівняно з дошкільним віком.
- Зростає значення довільної й словесно-логічної пам'яті. Значний обсяг навчального матеріалу, який чимдалі зростає, зумовлює розширення використання довільного запам'ятовування. При цьому діти починають оволодівати прийомами запам'ятовування (мнемонічними прийомами): використовують асоціативні зв'язки, план, опорні схеми, малюнки, повторення тощо.

- **Мовлення.** Сучасна система навчання передбачає широке використання спілкування вчителя з учнями за допомогою мови, що висуває високі вимоги до розвитку мовлення дітей. Розвиваються такі сторони мовлення, як говоріння і слухання; види мовлення – монологічне, писемне, внутрішнє. У всіх проявах розвитку мовлення учня містяться ознаки зростання його довільності. Слухання нерозривно пов'язане із розумінням почутого.

- **Уява** молодшого школяра розвивається у напрямку зростання її керованості, реалістичності, втілюваності. Репродуктивна уява відіграє важливу роль у розумінні навчального матеріалу, особливо при відсутності унаочнення. Образи уяви слугують тими опорами, якими користується мислення дитини.

- **ВИСНОВКИ** про пізнавальні психічні процеси молодшого школяра:

- – пізнавальні психічні процеси молодшого школяра відзначаються зростанням довільності та регульованості;
- – протягом початкового періоду навчання у дитини активно формується теоретичне мислення, внутрішній план дій та рефлексія;
- – розвивальне навчання спрямоване на підвищення можливостей у розвитку мислення учнів;
- – зростає значення довірливої й словесно-логічної пам'яті;
- – розвиваються різні сторони мовлення (говоріння і слухання) та його види (монологічне, писемне, внутрішнє);
- – уява молодшого школяра розвивається у напрямку зростання її керованості, реалістичності, втілюваності.

4. Емоційно-вольові процеси молодшого школяра

- **Емоційно-вольова сфера.** В емоційній сфері молодшого школяра зростає стриманість, переважає бадьорий, життєрадісний настрій учня, дитина проявляє інтерес та доброзичливість до оточуючих. Водночас емоції молодшого школяра ще дуже бурхливі, дитина легко втрачає рівновагу, виходить з себе, схильна до афектів (Л. С. Славіна). Основним джерелом емоцій є навчальна та ігрова діяльність. Інтенсивно формуються вищі почуття (В. О. Сухомлинський).
- Особливу роль відіграють інтелектуальні емоції, найтісніше пов'язані із навчальною діяльністю: здивування, сумнів, переживання нового, радість пізнання. Моральні почуття виявляються у формі симпатії, дружби, товарищескості, обов'язку, гуманності.

- **ВИСНОВКИ про емоційно-вольові процеси молодшого школяра:**
- – в емоційній сфері дитини зростає стриманість, переважає бадьорий, життєрадісний настрій;
- – основним джерелом емоцій дитини є навчальна та ігрова діяльність.
- – інтенсивно формуються вищі почуття (інтелектуальні, моральні, естетичні);
- – вольові якості дітей є основою їх систематичного навчання і водночас розвиваються завдяки йому;
- – у дитини з'являється особлива вольова дія – вчинок, орієнтований на інтереси оточуючих людей;
- – прояви волі молодшого школяра помітно залежать від ситуації, вимагають зовнішньої підтримки з боку дорослого.

5. Особистість молодшого школяра

- – новоутвореннями особистості молодшого школяра виступають довільність, внутрішній план дій та рефлексія;
- – розвиток особистості молодшого школяра відбувається у складній системі його взаємин з батьками, вчителем, ровесниками та іншими дітьми;
- – провідні потреби молодшого школяра – пізнавальні;
- – учень засвоює систему моральних норм, по-різному будуючи свою поведінку в різних напрямках взаємин;
- – самооцінка молодших школярів відзначається зниженою стабільністю й залежить від оцінок учителя.

